

Uit: *Hervormd Nederland*, 12 Augustus 1995

De Bevrijding van Andreas Burnier

Simone Jacobus

‘Ik heb een halve eeuw over mijn bevrijding gedaan.’ Andreas Burnier – oftewel C.I Dessaur – vertelt het verhaal van haar joodse leven. ‘Als iemand naar mijn afkomst vroeg zei ik dat mijn grootvader Italiaans was. ‘Die tijd is nu voorbij. Jodendom betekent voor mij thuiskomst.’

Ze was lange tijd het boegbeeld van het feminisme en de vrouwenliefde. In haar non-fictie boeken en publicaties schreef de in Den Haag geboren en getogen Andreas Burnier geregeld over maatschappelijke kwesties. Ze publiceerde talrijke romans. Ook was ze onder haar eigen naam, C.I Dessaur, gerespecteerd hoogleraar in de criminologie in Nijmegen. Tegenwoordig woont de 64-jarige schrijfster in Amsterdam. Pas de laatste jaren keerde ze terug naar de wortels van haar bestaan: het jodendom.

Andreas Burnier: ‘Toen ik in 1965 als schrijver debuteerde, was ik nog niet afgestudeerd en had ik behoefte aan een literair pseudoniem. Ik had gezien dat vrouwelijke debutanten heel anders werden besproken dan mannelijke debutanten en dus koos ik voor een mannelijk pseudoniem, een beetje in het verlengde van de thematiek van mijn eerste boek, *Een tevreden lach*. Later was het handig dat ik een pseudoniem had, en dat ik als hoogleraar mijn vakpublicaties onder mijn eigen naam kon schrijven.

Mijn officiële naam is Catharina Irma Dessaur. Catharina naar een grootmoeder van mij. Het klinkt misschien niet zo joods maar zij was het wel, net als al mijn grootouders. Voor de oorlog werd ik Irma genoemd en in de oorlog had ik een vals persoonsbewijs. Toen heette ik Ronnie van Dijk. Na de oorlog heb ik de naam Ronnie behouden en in feministische kringen noemde men mij ook wel Reinier. Nu wordt ik in het algemeen Andreas Burnier genoemd. Sommigen, die mij van vroeger kennen, zeggen Ronnie, maar eigenlijk ben ik een naamloos mens. Het is verschrikkelijk om geen naam te hebben. Maar zo is het gegaan.

Toen ik lid werd van de liberaal-joodse gemeente heb ik een Hebreeuwse naam moeten kiezen waarmee ik in sjoel (synagoge-SJ) opgeroepen kan worden. Nee, ik zeg niet welke naam dat is. Dat is te privé. Het was niet gemakkelijk een Hebreeuwse naam te vinden omdat vrouwen in de Tenach (oude testament-SJ) er meestal niet zo gunstig afkomen. Ja, ik heb dus veel namen.

Over mijn joodse achtergrond heb ik tot vijf, zes jaar geleden vrijwel niet geschreven. Ik durfde het niet. Ik had mijn jodendom verdrongen. Ik behoor tot de generatie onderduikkinderen. Ik was bijna negen toen de oorlog uitbrak en bijna veertien toen die eindigde. Van mijn elfde tot mijn veertiende heb ik op zestien verschillende adressen ondergedoken gezeten. Ik heb veel gezworven, veel meegemaakt. Na de oorlog was ik als de dood voor alles wat met joods te maken had. Voor mij betekende het jodendom vervolgd worden en ik had er een heilige angst voor.

Ik was er echt heel bang voor. Als iemand mij vroeg of ik joods was ontkende ik dat en dan zei ik, bijvoorbeeld, dat ik Italiaans was. Of ik zei dat mijn familie uit Frankrijk kwam. Ik heb dat recent in een verhaal beschreven. Als ik in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam kwam, durfde ik niet eens naar het bordje Bibliotheca Rosenthaliana (joodse afdeling-SJ) te kijken. Ik was bang dat iemand zou zien dat ik naar het bordje keek en zou denken dat ik naar die bibliotheek ging.

Ik was mij van mijn angst niet bewust. Het ging vanzelf. Ik zat in Amsterdam in hetzelfde dispuut als Judith Belinfante. (directeur Joods Historisch Museum – SJ) Zij is een stuk jonger dan ik. Ik durfde nooit naast Judith te staan. Ik dacht, dan zien ze dat ik joods ben. Volkomen geschikt natuurlijk. Want als ik naast een blond meisje ging staan, viel ik natuurlijk veel meer op.

Ik heb er nooit met iemand over gepraat. Ik heb het ook nooit als een probleem ervaren. Ik hoorde niet bij de mensen die krampachtig over de oorlog zwegen. Absoluut niet.

Ik vertelde mijn zoon en dochter wel iets over de onderduik, maar op een afgekapselde manier. Mijn kinderen vroegen er wel naar maar dan antwoordde ik: ‘o, bij de boeren heb ik leren melken en hooien.’ Ik kon zelfs met mensen over Auschwitz praten. Maar ik voelde er niets bij. Het was natuurlijk moeilijk na de oorlog. Mijn ouders en mijn grootouders zijn toevallig allemaal teruggekomen uit de onderduik maar honderden andere familieleden en bekenden zijn omgekomen. Ik herinner mij nu hoe ongelooflijk eenzaam de onderduik voor mij is geweest. Het is moeilijk voor een jong meisje op je qui vive te moeten zijn. Daar kon ik na de oorlog niet over praten, met niemand. Tijdens mijn onderduik keek ik ’s nachts graag naar de sterren. Nu begrijp ik dat pas. Dat was natuurlijk het enig dat niet veranderde

Dat was nog net als thuis. Laatst waren mijn vriendin en ik in een vakantiehuisje in de provincie en ik rook de geur van een houtvuurtje. Die eigenlijk heerlijke geur maakte mij wanhopig. Die geur associeer ik met buiten en ondergedoken zijn.

Na de oorlog was ik een buitengewone moeilijke puber. Echt een monster. Dat kan ik me nog herinneren. Kun je nagaan hoe dat voor de mensen in mijn omgeving moet zijn geweest. Ik heb altijd gedacht dat het aan mij lag maar op het congres 'Het ondergedoken kind'(1992 Amsterdam – SJ) hoorde ik dat talloze kinderen van mijn generatie dat hebben gehad. In de onderduik waren wij engeltjes, geen dag ziek, altijd beleefd en behulpzaam. In de puberteit werden wij monsters en daarna werden we workaholics. Het was heel bevrijdend om te horen dat het collectief gedrag was.

Mijn generatie, joodse oorlogskinderen, heeft de volwassenheid uit haar tenen moeten halen. In de oorlog reageerden we in bepaalde omstandigheden als alerte volwassenen. Net zoals je dat nu hoort over die Braziliaanse straatkinderen. In andere opzichten waren wij natuurlijk nog steeds kind. Het kinderlijke in mij was dat ik kon dagdromen. Zo van, 'als ik naar Hitler ga en hem zeg dat joden best aardige mensen zijn, misschien begrijpt hij dat dan en houdt hij op met moorden.' Aan de andere kant wist ik te reageren zoals een berekenende, analytisch volwassene doet.

Natuurlijk was ik beschadigd en gestoord tot en met. Heel erg gekweld ook. En onrustig. Toen ik pas in Amsterdam begon te studeren kon ik niet thuis zitten. Dan zat ik in een café of een bibliotheek te lezen of te schrijven. En ik liet geen verdriet toe. Ik heb tussen mijn dertigste en zestigste nooit gehuild. Het is allemaal onderdeel van de verdringing geweest. En angst.

Pas een jaar of zes geleden was die grote angst weg. In de eerste plaats, denk ik, doordat er nu veel tijd is verstreken. En ik heb een paar belangrijke dromen over dit onderwerp gehad. In de analytische psychologie van Jung zou dat een begin van een nieuw ontwikkelingsproces worden genoemd. Een grote droom die over iets essentieels gaat en die diep uit je onbewuste komt. Een droom bijvoorbeeld ging over dat ik thuis ben en dat de Duitsers aanbellen om mij te arresteren en op transport te zetten. Ik kan weg maar ik kies ervoor in de droom om mij te laten oppakken. Ik word in een trein naar Auschwitz gezet en ik reis eerste klas, achteruit en op rood fluweel. Ja, er zit ook nog joodse humor in. Dan arriveer ik in Auschwitz. Er is een pleintje met een boekhandel en een laan naar het kamp. Opnieuw kan ik een keuze maken. Ik kan kiezen om met de trein naar huis te gaan of ik kan de laan ingaan naar het kamp. Ik kies voor het laatste. Dat betekent dat ik meeloop met de joden en dat ik niet kies voor de terugreis, voor vluchten. De boekhandel staat voor de rationele wijze waarop ik mij met het onderwerp bezig zou kunnen houden.

Ik heb een paar maal dit soort dromen gehad. In diezelfde periode heb ik Westerbork en Dachau bezocht. Het was een grote crisis in mijn leven en vanaf dat moment ben ik innerlijk veranderd. De angst nam snel af en mijn interesse in het jodendom nam snel toe. Ik erkende dat in het jodendom mijn wortels liggen. Ik heb veel gelezen over een heleboel andere volkeren en religies, van het taoïsme tot het boeddhisme en sommige aspecten daarvan zijn heel prachtig maar het jodendom is mijn jas, dit is mijn volk en ik voel me er prima bij.

Het was een gevoel dat mij overkwam. Ik ben er niet voor gaan zitten, zo van, nu moet ik mij eens in het jodendom gaan verdiepen. Het was eerder zo dat de processen die zich in mij voltrokken sneller gingen dan ikzelf. Alsof ik ernaar keek. Dat hoort natuurlijk bij zo'n doorbraak. Ik voelde me voortgestuwd en ben een aantal jaren koortsachtig bezig geweest. Lezen en studeren. En Hebreeuws leren, wat moeilijk is op mijn leeftijd. Ik heb er veel tijd en energie ingestoken Omdat ik het gevoel had dat ik minder wist dan een vijfjarig joods kind. En ik heb mij dus bij de liberaal-joodse gemeente aangemeld.

Voor de oorlog deden wij thuis wel iets aan de joodse traditie. Ik heb mijn moeder – zij is nu 89, mijn vader is in 1989 overleden – ernaar gevraagd. Mijn moeder vertelde mij dat we met Pesach (joods pasen-SJ) het ene jaar naar het ene paar grootouders en het andere jaar naar de andere grootouders gingen om te seideren. De vrijdagavond gebeurde er ook iets, ik zei voor het slapen gaan een joods kindergebedje en de hoge feestdagen werden in ere gehouden maar dat was het wel. Ik was dit helemaal vergeten. Het was allemaal weg. Ik herinnerde mij het pas toen ik een tijdje met het jodendom bezig was.

Jodendom betekent voor mij een thuiskomst. Ik heb een halve eeuw over mijn bevrijding gedaan. In de loop van mijn leven heb ik natuurlijk een bepaalde mens- en wereldbeschouwing gekregen die ik nu kwijt kan in een joodse verpakking. Die joodse verpakking bevalt mij het beste. Het wonderlijke is dat ik bij de bestudering van het jodendom bij een heleboel zaken dacht, 'dat heb ik altijd bedoeld, dat herken ik.' Eén van de dingen die ik mooi vind in het geleerde jodendom is de combinatie van rationaliteit met devotie en mystiek. Dat kan moeiteloos samengaan. Net als spiritualiteit en humor. Het is nooit krampachtig eenzijdig. In de westerse cultuur zie je vaak dat mensen academisch geleerd zijn, rationalistisch of ze zijn zweverige kruidenvrouwtjes. Het is òf – òf. In het jodendom is dat veel meer in evenwicht. Kijk hoe wordt omgegaan met de hoge feestdagen. Dat zijn de meest dramatische momenten in de jaarcyclus, maar ze gaan altijd gepaard met eten en gezellige bijeenkomsten en het liefst ook met grappen. Het is nooit eenzijdig. We hebben natuurlijk vierduizend jaar de tijd gehad om erover na te denken hoe je religie en je eigen cultuur hanteert. Het is psychologisch zo ongelooflijk goed doordacht. Dit spreekt mij aan. In de Nederlandse cultuur werd ik door mensen die van mystiek en het Oosterse houden voor een superrationalist aangezien, terwijl de rationalisten mij als een mysticus beschouwden. Ik ben geen van beiden. Ik hoor bij die typisch joodse combinatiestroom. Dat vind ik bevrijdend. Ik vind het ook bijzonder dat het jodendom geen dogmatische voorstelling van het goddelijke verlangt. De klassieke opvatting is dus dat je alles in onze traditie op vier niveaus kunt interpreteren. Je kunt de klassieke teksten letterlijk interpreteren, je kunt ze symbolisch of allegorisch interpreteren, je kunt het ethische aspect benadrukken of je kunt je in het mystieke aspect verdiepen. Er zijn geen dogma's. het jodendom is weliswaar een godsdienst met geboden maar als je de geboden en verboden overtreedt bestaan er geen sancties. Het is erg vrij.

Ik was vroeger joodser dan ik zelf beseftte. Omdat ik altijd studeerde, altijd schreef, dacht ik dat ik een uitzonderlijk type mens was dat verder bijna niet voorkwam. Dat dacht mijn niet-joodse omgeving ook. Maar hoe ik mijn leven inrichtte, lijkt op de lerntraditie, een traditie die het behoud is geweest van het jodendom. En het blijkt nu dat ik een doorsnee jood ben, met allerlei eigenschappen die andere joden ook hebben.

Het lag voor de hand dat ik mij bij de liberale joden zou aansluiten. De positie van vrouwen in de orthodoxie, met name de orthodoxie in Nederland, is voor mij onacceptabel. In de oudheid en in de middeleeuwen werden vrouwen op allerlei manieren gediscrimineerd en ik vind dat dat niet meer kan. Ik weet wel dat de orthodoxie als excuus aanvoert dat de plaats van vrouwen thuis is en dat vrouwen in het jodendom worden geëerd. Dat kan allemaal wel waar zijn maar ik vind dat ieder individu volwaardig is en dat iedereen zelf moet bepalen of zij actief aan de liturgie willen deelnemen of niet. Het hoeft niet maar het moet wel mogen.

Bij de orthodoxie mogen vrouwen niet actief deelnemen aan de dienst. Ze zitten weggestopt in de nok van sjoel terwijl de dienst zich ergens in de diepte voltrekt. In Nederland mogen vrouwen zelfs niet in besturen zitten en sommige cursussen van het Nederlands Israëlitisch Seminarium mogen zij niet volgen. Dat vind ik volstrekt onacceptabel. Vrouwen zijn uiteraard gelijkwaardig aan mannen en zijn uitstekend. De kracht van het jodendom is altijd souplesse geweest. Het jodendom uit de eerste-tempelperiode lijkt weinig op het jodendom uit de tweede-tempelperiode of op dat van het rabbinaal jodendom. Men heeft zich steeds aangepast aan de veranderende omstandigheden. In zekere zin heeft het liberale jodendom dat in de vorige eeuw ook gedaan. Door de Verlichting en de Napoleontische wetgeving ontstonden voor joden nieuwe mogelijkheden. Ze konden zich vrijer gaan bewegen en andere beroepen kiezen. Het liberale jodendom heeft ingespeeld op de nieuwe omstandigheden, het is een aan de huidige cultuur meer aangepaste traditie waar ik me bij thuis voel. Als er geen liberale gemeente in Nederland was geweest had ik mij niet bij de orthodoxie aangesloten, omdat ik mij niet in de ondergeschikte rol van vrouwen wil voegen. Nee, ik ben te oud om iets te willen doen aan de positie van vrouwen in de orthodoxie. Ik heb mijn halve leven aan het feminisme besteed, ik ga niet nog eens die feministische strijd aan. Daar heb ik niet meer het geduld voor. Ik wil mij bezig houden met mijn eigen jodendom. Ik ben zelf joodser gaan leven. Mijn vriendin is niet-joods, maar ze doet zoveel mogelijk mee. We gaan naar sjoel, we houden joodse feestdagen en we worden bij anderen uitgenodigd. Toen ik hoogleraar was in Nijmegen had ik geen sociaal leven. Ik dacht dat ik een heel eenzellig iemand was. Dat is niet zo. Nu heb ik in joodse kring talloze mensen leren kennen met wie ik een prettig sociaal contact heb. Dat vind ik opluchtend. Ik hoef een heleboel niet uit te leggen. Toen ik in Nijmegen werkte, zeiden collega's weleens: 'Ik ken een dr. Cohen in Zwolle. Ken je die?' Dan moest ik beleefd antwoorden: nee, die ken ik toevallig niet. Dit soort vragen krijg ik dus niet meer. En in joodse kring zijn de grappen anders. Joodse zelfspot. Het thuisgevoel. En ik hoef niet meer bang te zijn.

Natuurlijk vind ik het jammer dat ik pas de laatste jaren met het jodendom bezig ben. Jammer van de verloren tijd. Pas op mijn zestigste ben ik Hebreeuws gaan leren. Op mijn achttiende was het drie keer zo snel gegaan. Ik had in mijn jonge jaren veel voor het jodendom kunnen doen, op allerlei gebied. Publiceren, lezingen houden. Die tijd is verloren gegaan. Ik had mijn kinderen een joodse opvoeding kunnen geven. Dan hadden ze zelf kunnen kiezen of ze er iets mee wilden. En ik had in bepaalde fasen van mijn leven niet zo gekweld hoeven zijn. Dat is allemaal niet gebeurd en daar kan ik soms heel treurig om zijn. De positieve kant is, denk ik, dat ik betrekkelijk veel weet van allerlei andere stromingen en visies, en dat ik andere mensen ken waardoor ik een variëteit aan kennis heb die de meeste geboren en getogen joden niet hebben. Daardoor kan ik iets gemakkelijker begrijpen hoe bijvoorbeeld oosterlingen denken dat de wereld in elkaar zit. Rationeel; kun je zeggen dat die omweg wel ergens goed voor zal zijn geweest. Ik kan de tijd niet terugdraaien en dus moet ik het accepteren. Het is wel jammer dat die omweg een halve eeuw heeft geduurd. Het enige dat mij rest is dat ik net als alle andere joden moet hopen dat ik 120 word.'

Herinneringen aan de oorlog heeft Andreas Burnier onder meer opgetekend in *De achtste scheppingsdag*. Uitgeverij Meulenhoff 1990, en in het literaire tijdschrift *Lust & Gratie*, Lente 1995. Het verhaal 'Oorlog'.